

EL BRONZE I EL CORALL: L'HOMENATGE DE LA UNIVERSITAT DE BARCELONA A LA FIGURA D'HENRI DE LACAZE-DUTHIERS

Francesc Bujosa i Homar
Càtedra d'Història de la Ciència
Universitat de les Illes Balears

Es degué sentir ferit, el mar. Possiblement va voler oferir rams de blanca escuma al cos, ja sense vida, de qui tant l'havia estimat i estudiat. I el vent, afiblonat i fred, d'aquell estrany dia d'agost de 1901, serví de vehicle ràpid i eficaç perquè una rosada d'aigua salada s'escampàs sobre les roses que els estudiants de Barcelona havien traguinat per poder-les espargir sobre el fèretre. Així, aquelles diminutes mostres de la Mediterrània, les flors catalanes, la bandera francesa i la tramuntana embolcaven la caixa dura i negra que guardava el cadàver d'Henri de Lacaze-Duthiers. No gaire lluny de la fossa, que s'havia excavat en un turonet sobre el mar, Odón de Buen alternava la seva mirada cap al poble de Banyuls de la Marenda, que es veia més enllà de les barques, i al Laboratori Aragó que, a poques passes de la tomba, donava testimoniatge -mut i sòlid- de la tasca científica i organitzadora d'aquell vellet que ja no dibuixaria mai més els coralls i els grumers.

Odón de Buen havia estat deixeble i amic de Lacaze-Duthiers i regentava en aquells anys la càtedra de Zoologia de Barcelona. Sentia, mentre ja davallaven el bagul, dues sensacions antagòniques: una de dolor, per la pèrdua del mestre i amic; l'altra de satisfacció per no haver ajornat l'homenatge que, feia a penes un any, i per iniciativa seva, la Universitat de Barcelona havia retut al catedràtic de la Sorbona i fundador del Laboratori Aragó, que ara anava a ésser soterrat.

Els enutjosos elements climatològics volgueren impedir els records d'Odón. No ho aconseguiren. Contra el vent, el naturalista aragonès pogué recordar el dia que conegué el savi professor francès. Era la tèbia primavera de 1893. Odón, aprofitant les vacances de Pasqua, havia arribat a Banyuls de la Marenda. L'acompanyaven el degà de la Facultat de Ciències de Barcelona, el doctor José R. de Luanco, el secretari, doctor Miquel Marzal, i un bon grupat d'estudiants. El cor li va prendre el trot quan va comprovar que davant el Laboratori l'esperaven, efectivament, el mateix Lacaze-Duthiers i tota una cort de savis lligats a la vida i a l'obra de l'il·lustre oceanògraf francès. Odón podia recordar, ara, contra el vent, els noms de Pruvot, Bouton, Guitel, Robert, Guiart, Petit, Lanceplaire, Perrault, Lutz, Gilbert, Racovitza i Neveau-Lemaire. No li va semblar escaient, en aquells luctuosos

moments, deturar el seu record en el tiberi que, la mateixa nit de l'arribada, els havien ofert, però sí, en l'emotiu discurs de Lacaze-Duthiers en el qual expressà la seva satisfacció per l'atracció que el Laboratori de Banyuls de la Marenda exercia sobre la ciència espanyola, per l'amistat que s'encetava entre els científics de les dues nacions i per la fraternitat existent ja -els joves sempre van més de pressa- entre els estudiants francesos i espanyols. Abans d'acabar, Lacaze-Duthiers havia mostrat la seva esperança que les excursions científiques col·lectives, com aquella de Pasqua, continuarien cada any, indefinidament. Odón recordava també, ja sense fer gaire cas al vent, la presència al sopar del simpàtic Mr. Pascal, l'apotecari de Banyuls, que havia fet possible aquesta primera trobada amb el catedràtic de la Sorbona.

No s'estorbaria gaire, el catedràtic de Barcelona, després d'aquella primera trobada, a concebre la idea de manar fer un bust de Lacaze-Duthiers. Ara que els records dolorosos se li amuntagaven, no en podia precisar la data, però en tot cas degué ésser abans del 6 de maig de 1895, dia que li escriví per contar-li la il·lusió que tenia de crear un Laboratorio Zoológico Balear en el qual figuràs el seu bust entre els grans impulsors de la ciència.¹ No debades era aragonès, Odón, i així, quatre anys més tard, quan les relacions entre ell i Lacaze-Duthiers s'havien consolidat, en una carta datada el 10 de març de 1899, li tornava a insinuar el projecte d'obsequiar-lo amb un bust.

*Inútil -deia l'escrit- creo repetiros que en el corazón de mis estudiantes, como en el mío, se guarda impresión de agradecimiento a vuestras bondades y admiración a vuestra sabiduría y a vuestra constancia. ¡Ojalá este agradecimiento pueda revestir pronto formas plásticas!.*²

No passaren molts de mesos fins que Odón de Buen aconseguí que la Facultat de Ciències de Barcelona prenguera la decisió d'ofrir un homenatge a Lacaze-Duthiers. L'acte central consistiria en el lliurament d'un bust. L'artista elegit per emmotllar-lo fou Marià Benlliure. La tria no fou casual: el valencià era íntim amic de l'aragonès. Odón de Buen volgué mantenir en secret -sobretot al mateix Lacaze-Duthiers- la resolució de la Facultat i així, el 29 de gener de 1900, li escrivia dient-li

¹ Carta d'Odón de Buen a Lacaze-Duthiers del 6 de maig de 1885. Acadèmia de Ciències de París.

² Carta d'Odón de Buen a Lacaze-Duthiers del 10 de març de 1889. Acadèmia de Ciències de París.

únicament que la Facultat de Ciències de Barcelona li havia fet un encàrrec molt important i que aquest era el motiu pel qual es desplaçaria a París.³

Fer el bust a una persona sense que aquesta se n'assabenti no és una tasca senzilla, ni Odón de Buen tenia un tarannà que li permetés guardar molts de secrets. No és d'estranyar, doncs, que cinc dies després, en una nova carta, ja li desvetllàs el misteri:

Respetable y querido maestro: Vuestra estimada y cariñosa epístola, que acabo de recibir, me obliga a romper el silencio que yo deseaba guardar respecto a la misión que la Facultad de Ciencias de Barcelona me ha confiado, oficiosamente hasta verla cumplida. Hace tiempo que buscábamos un medio de demostraros nuestro agradecimiento por la generosidad con que son recibidos hace años ya, profesores y alumnos de esta Universidad en vuestro hermoso Laboratorio Aragón. El problema no era fácil; ¿Cómo hallar un medio digno de vos y que reflejara bien los sentimientos nuestros? Una multitud de circunstancias favorables han hecho que el medio se encontrara y que fuera de la magnitud deseada. El más genial de nuestros artistas, el más genial de los artistas de este país del arte, ha aceptado con honor el encargo de modelar para que se perpetue en bronce vuestra hermosa cabeza, a instancias de una comisión de profesores de esta Facultad de Ciencias, que componen conmigo el Dr. Luanco (hoy Rector de la Universidad) y el Dr. Tarazona (Secretario de la Facultad de Ciencias). Esta comisión es la encargada de llevar a feliz término el pensamiento y en su nombre, he de ir yo a donde residáis a comunicaros el acuerdo y a rogaros que permitáis al artista cumplir su cometido, presentándolo personalmente a vos. Este eminente compatriota es el escultor D. Mariano Benlliure, Académico de la Real Academia de San Fernando (Bellas Artes) de Madrid y de la de San Lucas de Roma.⁴

A la mateixa carta, Odón de Buen aclaria quins eren els seus propòsits:

³ Carta d'Odón de Buen a Lacaze-Duthiers del 29 de gener de 1900. Acadèmia de Ciències de París.

⁴ Carta d'Odón de Buen a Lacaze-Duthiers del 3 de febrer de 1900. Acadèmia de Ciències de París.

El plan que yo había formado creyéndooos en París, era: ir la próxima semana con el Sr. Benlliure a Banyuls para que se inspirara en vuestra obra, y si convenía hasta Roscoff, marchar después a París donde el Sr. Benlliure tiene estudio y en pocos días que vos tuvierais la bondad, algunas horas, de permitir al artista modelar, el busto sería terminado en cera en París y fundido en Barcelona, con bronce de viejos cañones españoles, de aquellos cañones que fueron invencibles y que hoy han sucumbido ante el más poderoso.⁵

Però els mateixos dies que Odón, tot il·lusionat, enllestia el pla, el cos, vell i gastat, de Lacaze-Duthiers començava a grinyolar. L'ancià cercà alleujament a la seva malmenada salut refugiant-se a la propietat que tenia a Las Fonts (Les Fons, segons la grafia oficial francesa), localitat del Perigord. Això trastocà lleugerament el programa d'Odón de Buen. Tanmateix, el 5 de març, ell i Benlliure partiren cap a Banyuls de la Marenda a fi que l'artista poguera veure el Laboratori Aragó. De Banyuls de la Marenda, Odón de Buen i Marià Benlliure, es dirigiren cap a Las Fonts, on gaudiren durant uns dies de l'hospitalitat de Lacaze-Duthiers. Però no fou a Las Fonts on Benlliure modelà el rostre de Lacaze-Duthiers. Possiblement perquè no hi tenia els instruments escaiets, però més probablement perquè cap dels tres -bons eren ells- no volgué renunciar a l'espectacle que podia constituir aquest modelatge a la ciutat del Sena, enrevoltats de tota la caterva universitària. L'encertaren, perquè el modelatge fou tot un esdeveniment. Així ho contaven *Las Dominicales del Libre Pensamiento*, que qualificaven l'obra d'admirable i superba.

Y ¿Cómo fue hecha?" Óldo, que es curioso.

El ilustre profesor estaba rodeado de su corte de discípulos, ya profesores y sabios; habla también algunos artistas y hombres de letras. Mariano Benlliure llega; hace sus preparativos; saca su barro; comienza a manejarlo; vuelven la espalda por no distraerle los que están presentes; el artista se absorbe en su faena, canta, manotea. Pasan veinte minutos; alguno de los presentes se acerca a curiosar y lanza una exclamación: la figura de Mr. Lacaze está trasladada al barro y vive y habla; todos acuden, y el mismo

⁵ Carta d'Odón de Buen a Lacaze-Duthiers del 3 de febrer de 1900. Acadèmia de Ciències de París.

*grito de admiración asoma a todos los labios: el busto está terminado.*⁶

Odón de Buen i Marià Benlliure tornaren de seguida a Barcelona. Els acompanyava el cap de Lacaze-Duthiers fet de fang. Arribaren a Barcelona als darrers dies de març. Ben aviat es féu el motlle de guix, després es preparà la cera i, per fi, aquesta fou substituïda pel bronze, probablement a la fundició Masriera. Fou segurament el mateix Benlliure l'encarregat de transportar la imatge, aquesta vegada molt més pesada, a París, on, mentre es preparava l'acte oficial de lliurament, s'exposà al pavelló francès de l'exposició universal que, com és ben sabut, tingué lloc aquell any 1900 a la capital francesa.

Tanmateix, la data de lliurament oficial del bust i l'homenatge a la figura de Lacaze-Duthiers es retardaren més del que Odón de Buen hagués volgut. Sembla que la causa fou que la Facultat de Ciències de Barcelona no aconseguia l'ajut del govern espanyol, que es mostrà sempre reticent enfront d'una iniciativa que havia sorgit fora del seu control i estava encapçalada per persones d'un altre credo polític. El 18 de maig, Odón de Buen tornava escriure a Lacaze-Duthiers i es queixava del mal tracte que el món oficial li donava:

Querido y respetado maestro: Recibo hoy vuestra carta. Mucho siento que todavía no gocéis de completa salud; la primavera ha sido este año muy variable y sin duda esto y los rigores del mes de Marzo tan frío y tan húmedo en París, habrá influido en vuestro estado. Votos fervorosos hago porque os halléis pronto completamente bien y en el verano podáis recobrar lo perdido. Os agradezco la noticia de la buena impresión que hace el busto; a Benlliure se le conceptúa en España como el jefe de la moderna escuela de escultura; es uno de los grandes elementos de la España nueva; por esto y por ser de mis mejores amigos, sus triunfos me llenan de satisfacción.

Vuestro busto terminado produce gran efecto. Si mereciera alta recompensa en la Exposición ¡Qué efecto moral no produciría en España! ¡Y que satisfacción para nosotros! He recibido una carta de Mr. de Delage y otra de Mr. Bouta; las hubiera contestado pero esperaba poderles anunciar que ya el Sr. Luanco había escrito al Sr. Rector de la Sorbona.

⁶ *Las dominicales del Libre Pensamiento*, núm. 931, Madrid, 3 de maig de 1900, pp. 1 i 2.

Desgraciadamente, para obtener del mundo oficial aquí alguna cosa es preciso paciencia y tiempo, Luanco ya hubiera escrito al Sr. Presidente de la Sorbona, pero ha tenido que comunicar previamente el acuerdo de la Facultad de Barcelona al Sr. Ministro de Instrucción Pública y este no ha contestado aun; no hay que olvidar que el Gobierno español atraviesa una grave crisis, y que en el mundo oficial todo lo que yo inicio o en que yo intervengo se ve con disgusto.

Puede usted creer, mi querido maestro, que solo por mi amor a la Ciencia, por mi cariño y adhesión a Usted y a sus laboratorios y por mi patriotismo, resisto continuos desaires, y ataques tan injustos como brutales. Todo se hará, no obstante, aun cuando no como yo quisiera. Benlliure, que está en Madrid y es bien visto en el Palacio Real y entre los Ministros, vencerá las resistencias que se opongan y la comunicación oficial será enviada.

Mil plácemes a vos por la feliz botadura al agua del nuevo Roland. Mil gracias por los dulces, que he recibido.

Vuestro de todo corazón.⁷

Odón de Buen remembrava ara, davant la posada definitiva de Lacaze-Duthiers, que el lliurament del bust es va fer, definitivament, el primer de juliol. S'havia format un comitè d'honor. L'aragonès recordava perfectament els seus noms:

Ms. Greard y Ms. Liard. esos dos bienhechores de la Francia, potencias primeras de la obra de la revolución en la enseñanza operada por la Tercera República; los sabios decanos Darboux y Brouardel; Perier, director del Museo; Lewey, director del Observatorio, gran número de profesores de todas las Facultades, y, entre aquel océano de luz de la sabiduría francesa y de la sabiduría universal, presidiéndolo en nombre de la gran patria francesa que rompió en su gran revolución las cadenas que oprimían a la ciencia, el honorable ministro de Instrucción Pública, Mr.

⁷ Carta de Odón de Buen a Lacaze-Duthiers del 18 de maig de 1900. Acadèmia de Ciències de París.

Leygues. Llevaban la presentación de la ciencia española⁸ -continuaven dient Las Dominicales del Libre Pensamiento- el Rector de la Universidad de Barcelona, señor Luanco, los catedráticos Lozano (don Eduardo), Zaragoza, Mundi, López Sancho, De Buen, un catedrático de la Universidad de Valencia y otro del Instituto de Avila. Como nota muy simpática figuraba allí, invitado especialmente, el señor Bofill, catedrático del Instituto de Figueras, y a la vez alcalde popular republicano de aquella ciudad, cuna del republicanismo patrio.⁹

La bona memòria d'Odón de Buen havia guanyat definitivament l'aire que bufava ja sense gaire esperança. L'aragonès va cobeir gustosament el record de la cara, resplendent i plena d'alegria, de Marià Benlliure que, en aquella memorable festa parisenca, parava tot l'esment per sentir les paraules del primer orador Mr. Greard. Aquest es referí a Lacaze-Duthiers com un dels fundadors de la ciència moderna i l'autèntic creador de la zoologia experimental. Greard acabà el seu discurs amb la ja sabuda frase que ja no hi havia Pirineus. El succeí el rector de Barcelona, Luanco, qui, mentre feia el lliurament del bust expressava, en francès, la gratitud al senyor Lacaze-Duthiers per la inestimable ajuda que, mitjançant el Laboratori de Banyuls de la Marenda, havia donat a la Universitat de Barcelona. Va cloure l'acte el ministre francès Mr. Leygues qui, abans de tot, expressà la seva emoció per l'actitud de la Universitat de Barcelona i per aquell acte que ajudava a estrènyer els importants lligams científics que unien Espanya i França. El ministre dedicà la segona part de la seva intervenció a glossar la figura de qui rebia l'homenatge i a subratllar tant els camins que Lacaze-Duthiers havia obert al coneixement, com els molts i molts deixebles que havia format. Abans d'acabar el ministre francès va manifestar l'adhesió, tant personal com del govern, a l'acte que la Universitat de Barcelona havia sabut organitzar de manera tan brillant.

La memòria d'Odón de Buen havia llenegat cap a l'alegre sopar que havia ofert el Ministre i la subsegüent tertúlia acompanyada de cafè i tabac que se celebrà al saló de confiança del ministre. L'ambaixador espanyol, Sr. León y del Castillo, Marià Benlliure i ell mateix van dur la doma durant tota la xerrada.

⁸ Memòries manuscrites d'Odón de Buen, p. 424.

⁹ *Las Dominicales del Libre Pensamiento*, núm. 939, Madrid, 15 de juliol de 1900, pp. 1 i 2.

Odón de Buen no volgué allargar més els seus records i abans que la terra, aspra i roja, de la ribera mediterrània cobrís definitivament el fèretre del mestre, va voler imaginar, com si fóra una venjança contra el que era inevitable, que no s'estorbaria a arribar un dia en què ben al mig d'aquella mar que ara veia grisa, però que sabia verda i blava, es construiria un laboratori de biologia marina. Estava segur que Lacaze-Duthiers, des de l'altre món, se sentiria gojós de veure el seu nom escrit sobre la blanca fusta d'un llaüt, clàssic i auster, que, amb el vent favorable a la seva vela llatina, arribaria a Portopí tot carregat d'holotúries, d'actínies i de crancs perquè fossin estudiats pels científics que allà hi treballassin.

El pescadors de Banyuls de la Marenda l'any passat em digueren que hi ha dies -sol ésser per Tots Sants o per Pasqua- en què sembla que l'estatua de bronze que hi ha sobre la tomba de Lacaze-Duthiers gira un poc el cap vers al sud. Ells creuen que és per protegir-se de la tramuntana. A mi m'agrada creure que és per veure si el seu amic que ara descansa dins la terra mexicana ha tornat i organitza una excursió per la mar, per aquesta mar que fa olor de resina i que guarda encara peces de corall. Prodigis vermells pel qual els dos oceanògrafs se sentiren intensament fascinats.